

2 Demografie en achtergrond

Helga de Valk (NIDI), Han Nicolaas (CBS), Rob van der Erf (NIDI), Freek Bucx (SCP)

2.1 Omstandigheden waarin ouders opvoeden en kinderen opgroeien

Ongeveer een op de zeven gezinnen in Nederland heeft een of twee ouders van niet-westerse herkomst (CBS StatLine geraadpleegd op 7 augustus 2015). Soms zijn complete gezinnen vanuit een ander land naar Nederland gekomen, in andere gevallen zijn alleen de ouders naar Nederland gemigreerd en zijn de kinderen in Nederland geboren. In weer andere gezinnen is één ouder of zijn beide ouders in Nederland geboren.

Het gezin waarin kinderen opgroeien heeft een belangrijke invloed op hun ontwikkeling, zeker tijdens de eerste levensjaren. Gezinnen en ouders zelf functioneren op hun beurt in een bredere sociale context: zij maken bijvoorbeeld deel uit van sociale netwerken en van de buurt waarin zij wonen. Eerder onderzoek heeft laten zien dat deze omstandigheden invloed kunnen hebben op het leven van ouders en van hun kinderen (zie Gommans en De Roos 2014; De Valk en Billari 2007; Whitley en Kirmayer 2008).

In dit hoofdstuk schetsen we de omstandigheden van migrantenouders en hun gezinnen. Doel is een beeld te geven van de context waarin zij opvoeden en waarin hun kinderen opgroeien. We besteden vooral aandacht aan omstandigheden waarvan uit onderzoek bekend is dat deze de opvoeding door ouders of de ontwikkeling van de kinderen kunnen beïnvloeden. We kijken ten eerste naar de *structuur* van het gezin. Hoe groot zijn de gezinnen van migrantenouders? Wonen de ouders samen of zijn zij uit elkaar, zijn zij getrouwd of niet? In de afgelopen decennia zijn in Nederland, net als in veel westerse landen, de keuzes rondom gezinsvorming duidelijk veranderd (De Graaf 2011). Sinds midden jaren zestig worden die keuzes langer uitgesteld, zijn relaties minder stabiel geworden en worden er minder kinderen geboren. Dat heeft geleid tot meer variatie in gezinsvormen, een ontwikkeling die ook wel wordt aangeduid met de term ‘tweede demografische transitie’ (Van de Kaa 1987). In veel herkomstlanden van niet-westerse migranten is de variatie in gezinsvormen minder groot.

Daarnaast beschrijven we de *sociaal-economische omstandigheden* van migranten en hun gezinnen. Hoe staan zij er financieel voor? Financiële problemen kunnen het gezinssysteem onder druk zetten en een bedreiging vormen voor de ontwikkeling van kinderen (Blair en Raver 2012; Yoshikawa et al. 2012). Ook kijken we naar de woonsituatie en de buurt waar migranten en hun gezinnen wonen en hoe zij deze leefomgeving ervaren.

Voordat we in dit hoofdstuk ingaan op de leefsituatie van niet-westerse migrantenouders in Nederland, geven we eerst een overzicht van de omvang en samenstelling van deze groep ouders. We besteden vooral aandacht aan migrantenouders met een Turkse, Marokkaanse, Surinaamse of Antilliaanse achtergrond, maar kijken soms ook naar andere herkomstgroepen. Dit hoofdstuk bevat nieuwe gegevens, gebaseerd op de huishoudens- en bevolkingsstatistieken van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), aangevuld met

informatie uit eerder (recent) onderzoek. We nemen de ouders meestal als uitgangspunt, maar als de beschikbare gegevens dat niet toelaten kijken we ook naar niet-westerse huishoudens met kinderen, naar de kinderen, of naar migranten in het algemeen.

2.2 Migrantenouders in Nederland

Een op de zeven ouders heeft een niet-westerse achtergrond

Nederland telt ongeveer 1,9 miljoen gezinnen met een jongste kind onder de 18 jaar. Dat komt neer op bijna 3,5 miljoen vaders en moeders (tabel 2.1). Bijna een kwart van deze ouders heeft een migratieachtergrond. Van deze groep migrantenouders is bijna twee derde van niet-westerse herkomst; de rest heeft een westerse achtergrond. Daarmee heeft een op de zeven ouders in Nederland een niet-westerse achtergrond. De Turks-Nederlandse ouders vormen de grootste groep, gevolgd door de Marokkaans-Nederlandse, de Surinaams-Nederlandse en de Antilliaans-Nederlandse ouders. Bijna een op de tien ouders heeft een westerse migratieachtergrond. Ruim de helft van deze ouders is afkomstig uit een land van de Europese Unie (EU-27). Een op de zeven van hen heeft een Poolse achtergrond. Sinds de uitbreiding van de Europese Unie met staten uit Midden- en Oost-Europa is het aantal migranten uit die landen fors toegenomen. Vaak komen ook de partner en/of kinderen mee naar Nederland (Vogels et al. 2014).

Ruim vier op de vijf migrantenouders zijn van de eerste generatie

Ruim vier op de vijf migrantenouders met een niet-westerse achtergrond zijn van de eerste generatie (tabel 2.1). Dit betekent dat het merendeel van de migrantenouders zelf op enig moment in hun leven naar Nederland is gemigreerd. Bijna een op de vijf is van de tweede generatie en is dus in Nederland geboren. Het aandeel ouders van de tweede generatie is dus relatief klein – met name in de Turkse en Marokkaanse gemeenschap – en dat komt voor een groot deel doordat de tweede generatie nog jong is (Van den Brakel et al. 2014): gemiddeld zijn zij 20 jaar oud, velen zijn dus nog niet aan gezinsvorming toegekomen. Terwijl niet-westerse migrantenouders voornamelijk tot de eerste generatie behoren, zijn hun kinderen meestal wel in Nederland geboren (niet in tabel).

Tabel 2.1

Ouders met thuiswonende minderjarige kinderen naar herkomst en generatie, 1 januari 2014 (in absolute aantallen en in procenten)

herkomst	totaal x 1000	eerste generatie x 1000	tweede generatie x 1000	aandeel eerste generatie (in procenten)
niet-westerse migrantenouders totaal	498,8	408,4	90,4	81,9
van wie				
Turks	119,4	93,3	26,1	78,1
Marokkaans	109,8	93,3	16,5	85,0
Surinaams	81,5	55,0	26,5	67,5
Antilliaans	30,8	22,3	8,5	72,4
overig niet-westers	157,4	144,5	12,9	91,8
westerse migrantenouders totaal	309,2	141,8	167,4	45,9
van wie				
EU-27	164,4	92,2	72,2	56,1
Pools	22,7	21,3	1,4	93,8
Roemeens	3,3	3,1	0,2	93,9
Bulgaars	3,6	3,5	0,1	97,2
overig westers	144,8	49,6	95,2	34,3
autochtoon Nederlandse ouders	2654,4			
totaal	3462,4			

Bron: cbs (Bevolkingsstatistiek '14)

Een op de drie niet-westerse migranten heeft thuiswonende kinderen

Als we naar de totale bevolking (vanaf 18 jaar) in Nederland kijken, heeft ruim een kwart een gezin: dat wil zeggen een of meer kinderen (tot 18 jaar) in huis (tabel 2.2). Van de autochtone Nederlanders heeft bijna een kwart thuiswonende kinderen. Voor niet-westerse migranten ligt dit aandeel duidelijk hoger: ruim een op de drie heeft een gezin met minderjarige kinderen. De Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse migranten hebben het vaakst een gezin: ruim vier op de tien. Zij worden gevolgd door migranten met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond, van wie bijna drie op de tien een gezin hebben. Dat we onder niet-westerse migranten relatief meer ouders met thuiswonende kinderen vinden dan onder autochtone Nederlanders komt deels omdat niet-westerse migranten gemiddeld jonger zijn (Loozen et al. 2014a).

Tabel 2.2

Aandeel ouders met thuiswonende minderjarige kinderen op het totaal aantal personen van 18 jaar of ouder, uitgesplitst naar de verschillende herkomstgroepen, 1 januari 2014 (in procenten)

herkomst	totaal	eerste generatie	tweede generatie
niet-westerse migrantenouders totaal	34,3	39,0	22,1
van wie			
Turks	40,4	48,7	25,1
Marokkaans	43,7	56,3	19,2
Surinaams	29,1	30,9	26,0
Antilliaans	28,2	28,9	26,5
westerse migrantenouders totaal	22,7	21,1	24,4
autochtoon Nederlandse ouders	24,6		
totaal	25,5		

Bron: cbs (Bevolkingsstatistiek '14)

2.3 Gezinsstructuur

Grote gezinnen vormen een uitzondering, behalve bij Marokkaans-Nederlandse ouders van de eerste generatie

In de herkomstlanden van de vier grote niet-westerse migrantengroepen tellen gezinnen vaak meer kinderen dan in Nederland. De eerste generatie is vaak afkomstig van het platteland, en daar is het gemiddelde kindertal nog groter dan in de stad. Dat was zeker het geval op het moment dat de eerste generatie naar Nederland kwam, maar ook nu vinden we nog grote verschillen naar urbanisatiegraad (Garssen en Nicolaas 2008).

Hoe groot zijn de gezinnen van niet-westerse migrantenouders in Nederland?

Ruim acht op de tien ouders hebben een of twee thuiswonende kinderen (tabel 2.3).

Dat geldt voor migrantenouders van bijna alle vier de herkomstgroepen, en in dat opzicht zijn er nauwelijks verschillen met autochtoon Nederlandse ouders. Grote gezinnen van drie of meer kinderen komen niet zo vaak voor. Het plaatje ziet er anders uit voor Marokkaans-Nederlandse ouders van de eerste generatie. Zij hebben gemiddeld meer minderjarige kinderen thuis wonen. Grote gezinnen zijn daar dan ook geen uitzondering: bijna vier op de tien ouders hebben drie of meer thuiswonende kinderen.

Tabel 2.3

Ouders met thuiswonende (minderjarige) kinderen naar herkomst, generatie en aantal kinderen, 1 januari 2014 (in procenten)

herkomst	1	2	3	4	5+	gemiddeld aantal ^a
Turks, 1e generatie	39,9	41,1	15,0	3,3	0,8	1,84
Turks, 2e generatie	41,3	44,9	11,3	2,1	0,5	1,76
Marokkaans, 1e generatie	27,2	33,7	24,2	11,3	3,6	2,32
Marokkaans, 2e generatie	42,9	39,1	13,3	3,7	0,9	1,81
Surinaams, 1e generatie	46,5	39,6	10,5	2,5	0,9	1,72
Surinaams, 2e generatie	47,2	40,7	9,5	1,9	0,7	1,69
Antilliaans, 1e generatie	45,4	37,5	11,4	4,0	1,7	1,80
Antilliaans, 2e generatie	44,7	43,5	8,9	2,2	0,7	1,71
autochtoon Nederlands	38,0	44,8	13,7	2,7	0,8	1,84

a Voor de berekening van het gemiddelde is de categorie 5+ op 5,5 gezet.

Bron: CBS (Bevolkingsstatistiek '14)

Marokkaans-Nederlandse ouders van de tweede generatie hebben duidelijk minder kinderen dan die van de eerste generatie; de tweede generatie lijkt in dat opzicht meer op autochtoon Nederlandse ouders en op ouders uit de andere herkomstgroepen. Bij alle herkomstgroepen zien we dat de tweede generatie minder kinderen heeft dan de eerste generatie. De lezer dient in het achterhoofd te houden dat de tweede generatie nog relatief jong is, zeker in de Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse gemeenschap. Veel vrouwen in deze groepen bevinden zich nog in de vruchtbare leeftijd; het aantal kinderen dat de tweede generatie krijgt kan dus de komende jaren nog stijgen.

Waar autochtoon Nederlandse vrouwen de afgelopen twee decennia wat meer kinderen zijn gaan krijgen, is het kindertal van vrouwen met een niet-westerse achtergrond juist teruggelopen, en dat geldt met name voor vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond (Boschman 2012; Loozen et al. 2012). Daarmee is het verschil in kindertal tussen autochtoon Nederlandse vrouwen en vrouwen met een niet-westerse herkomst beduidend kleiner geworden. Mogelijk is de daling van het kindertal bij deze laatste groep veroorzaakt doordat zij meer geïntegreerd zijn geraakt in de Nederlandse samenleving. Zij kunnen ook (deels) beïnvloed zijn door ontwikkelingen in hun land van oorsprong, want in dezelfde periode is het kindertal van vrouwen in de herkomstlanden ook gedaald (Boschman 2012).

De tweede generatie krijgt eerste kind op latere leeftijd dan de eerste generatie

Het totale aantal kinderen dat mensen krijgen, hangt deels af van de leeftijd waarop zij met gezinsvorming starten. Net als in veel andere westerse landen is de gemiddelde leeftijd waarop vrouwen in Nederland kinderen krijgen de afgelopen decennia sterk toegenomen. Inmiddels zijn vrouwen bijna dertig jaar bij de geboorte van hun eerste kind (De Graaf en Van Gaalen 2014), en daarmee behoren Nederlandse moeders samen met Spaanse, Zweedse en Italiaanse moeders tot de oudste in de wereld (CBS 2010). In de herkomst-

landen van de verschillende niet-westerse migrantengroepen krijgen vrouwen meestal op jongere leeftijd kinderen, al stijgt ook daar de gemiddelde leeftijd (Huschek et al. 2011). In Nederland krijgen niet-westerse vrouwen van de eerste generatie op gemiddeld jongere leeftijd hun eerste kind dan autochtoon Nederlandse vrouwen. Eerstegeneratievrouwen met een Turkse, Marokkaanse of Surinaamse achtergrond zijn ongeveer 26 jaar oud bij hun eerste kind, vrouwen met een Antilliaanse achtergrond zijn gemiddeld een jaar jonger (Van den Brakel et al. 2014). Niet-westerse vrouwen van de tweede generatie worden op latere leeftijd moeder dan die van de eerste generatie. Zij zijn gemiddeld ongeveer 29 jaar oud (Van den Brakel et al. 2014).

Net als autochtoon Nederlandse vrouwen zijn ook de niet-westerse migrantenvrouwen het krijgen van kinderen in de afgelopen decennia gaan uitstellen (Van den Brakel et al. 2014; Loozen et al. 2012). Waar de eerste generatie op dit moment nog duidelijk jonger is dan autochtoon Nederlandse vrouwen bij het eerste kind, krijgt de tweede generatie het eerste kind op bijna dezelfde leeftijd als autochtone vrouwen. In dat opzicht lijkt de tweede generatie inmiddels meer op autochtone vrouwen dan op de eerste generatie.

De tweede generatie heeft jonge kinderen

Als we naar de leeftijd van de kinderen kijken, zien we duidelijke verschillen tussen de eerste en de tweede generatie (tabel 2.4). Waar de eerste generatie relatief weinig jonge kinderen heeft – hoogstens een op de zes kinderen is jonger dan 4 jaar – heeft de tweede generatie juist relatief veel jonge kinderen: een kwart tot ruim een derde van de kinderen van de tweede generatie is jonger dan 4. En waar de eerste generatie relatief veel oudere kinderen heeft – ongeveer vier op de tien kinderen zijn 12 jaar of ouder – heeft de tweede generatie relatief weinig oudere kinderen: hoogstens een kwart van de kinderen zijn bij hen ouder dan 12. De generatieverschillen zijn het grootst voor de ouders met een Turkse of Marokkaanse achtergrond, en het kleinst voor de ouders van Surinaamse of Antilliaanse komaf.

De leeftijdsverdeling van de kinderen van de eerste generatie ouders lijkt meer op die van de autochtoon Nederlandse ouders dan de leeftijdsverdeling bij de tweede generatie, en dat heeft natuurlijk vooral te maken met de leeftijd van de ouders zelf. Gemiddeld zijn ouders van de eerste generatie begin veertig, ongeveer even oud als de autochtone ouders (niet in tabel). Ouders van de tweede generatie zijn gemiddeld begin dertig. Zij maken dus vaak deel uit van jonge gezinnen, en daar moet bij de interpretatie van de bevindingen in dit rapport rekening mee worden gehouden.

Tabel 2.4

Leeftijd van thuiswonende kinderen (0-17 jaar) naar herkomst en generatie van de ouder, 1 januari 2014 (in procenten)^a

herkomst ouder	leeftijd van de kinderen (% van het totaal)		
	0-3 jaar	4-11 jaar	12-17 jaar
Turks, 1e generatie	12,6	43,5	43,9
Turks, 2e generatie	30,2	53,4	16,4
Marokkaans, 1e generatie	14,9	49,5	35,6
Marokkaans, 2e generatie	37,6	52,4	10,0
Surinaams, 1e generatie	11,7	43,6	44,7
Surinaams, 2e generatie	28,6	52,3	19,2
Antilliaans, 1e generatie	16,5	46,5	37,0
Antilliaans, 2e generatie	26,9	51,4	21,7
autochtoon Nederlands	15,9	46,5	37,6

a Bij paren is de moeder bepalend voor de herkomstgroepering.

Bron: CBS (Bevolkingsstatistiek '14)

Alleenstaand ouderschap komt voor bij ongeveer een op de drie Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse ouders

Uit onderzoek komt naar voren dat jeugdigen die opgroeien in een eenoudergezin vaker last hebben van fysieke en psychische klachten en dat zij het minder goed doen op school dan leeftijdgenoten die door twee ouders worden opgevoed (De Looze et al. 2014). Dat kan met verschillende zaken te maken hebben. Zo gaan aan het ontstaan van een eenoudergezin vaak spanningen en conflicten tussen beide ouders vooraf. Bovendien kan een alleenstaande ouder zorg voor kinderen en werk niet delen met een partner, wat een grotere taakbelasting met zich meebrengt. Ten slotte moeten de meeste alleenstaande ouders van één inkomen rondkomen, en vaak is dat een laag inkomen (SCP/CBS 2014): zij hebben het dus niet breed, wat tot stress kan leiden in het gezin.

Eenoudergezinnen komen onder niet-westerse migrantenouders vaker voor dan onder autochtone ouders (tabel 2.5). Maar binnen de groep niet-westerse ouders vinden we grote verschillen. Waar ongeveer een op de zeven Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse ouders een alleenstaande ouder is, geldt dat voor ongeveer een op de drie ouders met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond. Verschillen tussen de eerste en tweede generatie zijn niet zo groot, behalve voor ouders met een Antilliaanse achtergrond: bijna vijf op de tien ouders van de eerste generatie zijn alleenstaand, tegenover bijna drie op de tien ouders van de tweede generatie. De meeste alleenstaande ouders zijn vrouwen; na een scheiding gaan de kinderen vaak bij de moeder wonen.

Tabel 2.5

Ouders met thuiswonende kinderen naar herkomst, generatie en gezinssituatie, 1 januari 2014 (in absolute aantallen en in procenten)

herkomst	totaal (x 1000)	van wie (%)	
		alleenstaand	samenwonend
Turks, 1e generatie	93,3	14,4	85,6
Turks, 2e generatie	26,1	14,5	85,5
Marokkaans, 1e generatie	93,3	13,9	86,1
Marokkaans, 2e generatie	16,5	20,1	79,9
Surinaams, 1e generatie	55,0	34,8	65,2
Surinaams, 2e generatie	26,5	34,7	65,3
Antilliaans, 1e generatie	22,3	44,6	55,4
Antilliaans, 2e generatie	8,5	28,5	71,5
autochtoon Nederlands	2654,4	11,5	88,5

Bron: CBS (Bevolkingsstatistiek '14)

Dat alleenstaand ouderschap bij migranten vaker voorkomt, kan wijzen op incomplete migratie: niet alle leden van het gezin verblijven (al) in Nederland, of een van de ouders is – al dan niet tijdelijk – teruggekeerd naar het land van herkomst (De Valk 2010).

Onder Surinaams-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse gezinnen is het aandeel eenoudergezinnen van oudsher hoog. Bij deze groepen is er sprake van een culturele component. In een aantal Zuid-Amerikaanse en Caribische landen is het namelijk vrij gebruikelijk dat de moeder haar kind(eren) alleen opvoedt. Vaders zijn in deze families vaak afwezig en hebben geen of een marginale rol in de opvoeding van de kinderen¹ (vgl. Distelbrink 2000). Hier wordt ook wel naar gerefereerd als het Caribisch familiesysteem (Distelbrink 2000). Ook in een aantal Afrikaanse landen is het eenouderschap van de moeder gebruikelijk. Dat de eerste generatie Antilliaans-Nederlandse ouders vaker alleenstaand is dan de tweede generatie, kan erop wijzen dat de eerste generatie meer de culturele patronen van relatievorming van het herkomstland voortzet dan het geval is bij de tweede generatie. Bij de autochtone Nederlanders neemt het aandeel alleenstaande ouders in rap tempo toe. Van alle autochtoon Nederlandse gezinnen was in 2004 ruim een op de zeven een eenoudergezin, in 2014 was dit aandeel gestegen tot bijna een op de vijf (zie tabel D2.1 in bijlage D, te vinden op www.scp.nl bij het desbetreffende rapport). Bij de niet-westerse migranten zien we een gemengd beeld. Terwijl het aandeel eenoudergezinnen onder de Turks- en Marokkaans-Nederlandse gezinnen wat gestegen is, is er juist sprake van een lichte daling onder de Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders (zie tabel D2.1 in bijlage D).

Er zijn weinig ongehuwd samenwonenden onder Turks- en Marokkaans-Nederlandse ouders

Een paar met kinderen kan een gehuwd of een niet-gehuwd stel zijn. Huwelijken zijn vaak stabielere relaties tussen mensen die ongehuwd samenwonen (De Graaf 2011). In Nederland is het huwelijk nog steeds de meest voorkomende leefvorm waarbinnen

gezinnen ontstaan, maar vaak is ongehuwd samenwonen de eerste stap op weg naar gezinsvorming. Het komt steeds vaker voor dat stellen pas gaan trouwen na de geboorte van hun eerste kind (Loozen et al. 2014b). Soms zien ouders helemaal van het huwelijk af. Inmiddels komt het bij vier op de tien kinderen voor dat ouders niet getrouwd zijn bij hun geboorte (Loozen et al. 2014b).

Van alle autochtoon Nederlandse paren met kinderen is ongeveer een vijfde niet gehuwd (zie tabel D2.2 in bijlage D); en iets minder dan de helft van de kinderen wordt geboren terwijl ouders niet getrouwd zijn (Loozen et al. 2014b). Het beeld bij de Turks- en Marokkaans-Nederlandse groep is heel anders. Bij de Turks- en Marokkaans-Nederlandse paren met kinderen is het aandeel ongehuwd samenwonenden zeer klein, met slechts 8% respectievelijk 7% (zie tabel D2.2 in bijlage D). En vier op de vijf kinderen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond worden bij een gehuwd stel geboren (Loozen et al. 2014b).

Ongehuwd samenwonen is ongebruikelijk in Turkse en Marokkaanse kringen, ook onder de tweede generatie (Kleinepier en De Valk 2014). Het huwelijk neemt bij deze groepen (nog steeds) een belangrijke plaats in. Traditioneel gezien is het huwelijk niet zozeer een individuele aangelegenheid maar gaat het om de eer van de familie. Met het oog op die familie-eer wordt het als wenselijk gezien dat vrouwen op jonge leeftijd trouwen, zonder voorafgaande periode van ongehuwd samenwonen; en dat kinderen binnen het huwelijk worden geboren (Lucassen en Laarman 2009).

Terwijl ongehuwd samenwonen bij de Turks- en Marokkaans-Nederlandse paren met kinderen niet vaak voorkomt, is dat juist heel gebruikelijk bij Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders. Zij zijn over het algemeen weinig 'trouwlustig'. Van alle Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse ouderparen is ruim een derde niet getrouwd (zie tabel D2.2 in de bijlage). En 'slechts' een derde van de kinderen met een Surinaamse achtergrond en een kwart van de kinderen met een Antilliaanse achtergrond wordt geboren bij een getrouwd stel (Loozen et al. 2014b). Dat laatste heeft er ook mee te maken dat het alleenstaand moederschap in deze groepen veel voorkomt (zie de subparagraaf hiervoor).

Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse ouders met een autochtoon Nederlandse partner zijn in de minderheid

Gemengde relaties tussen migranten en autochtonen worden vaak als graadmeter voor integratie gezien (Gordon 1964; Kalmijn et al. 2005). Zij kunnen een signaal zijn dat de grenzen tussen de groepen aan het verdwijnen zijn. Daarnaast kan ook de integratie van migrantenkinderen gemakkelijker zijn wanneer zij opgroeien in een gezin met ten minste één autochtone ouder. Kinderen uit een dergelijk gezin zouden bijvoorbeeld makkelijker hun weg in het onderwijs kunnen vinden dan kinderen met twee migrantenouders. Aan de andere kant zijn gemengde relaties minder stabiel, en dat zou voor kinderen weer ongunstig kunnen uitpakken. Gemengde huwelijken eindigen bijvoorbeeld vaker in een scheiding (Kalmijn et al. 2005). Dat partners in dergelijke relaties vaker uit elkaar gaan, komt mogelijk doordat zij vaker verschillen in hun opvattingen, normen en waarden vergeleken met partners in niet-gemengde relaties (Smith et al. 2012).

Als we naar de samenstelling van niet-westerse migrantengezinnen kijken, zien we dat gemengde relaties tussen migranten en autochtone Nederlanders duidelijk in de minderheid zijn (tabel 2.6). Ruim een kwart van de niet-westerse migranten met een gezin heeft een autochtone partner, maar de verschillen tussen de herkomstgroepen zijn groot. Een gemengde relatie komt juist vaak voor bij de Surinaamse en Antilliaanse herkomstgroepen: namelijk in vier op de tien Surinaams-Nederlandse gezinnen en in zes op de tien Antilliaans-Nederlandse gezinnen. In gezinnen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond komt dit juist het minst vaak voor: minder dan 10%. In gezinnen met een andere niet-westerse achtergrond is er in ruim een op de drie gevallen een autochtoon Nederlandse partner in huis. In gezinnen met een westerse achtergrond is een autochtoon Nederlandse partner veel gebruikelijker: in ruim drie van de vier gezinnen is dat namelijk het geval.

Tabel 2.6

Paren met thuiswonende kinderen naar herkomst en herkomst partner, 1 januari 2014 (in absolute aantallen en in procenten)

herkomst	totaal gehuwd en ongehuwd x 1000	van wie met autochtoon Nederlandse partner (%)
totaal niet-westers	283,2	27,6
van wie		
Turks	65,6	8,5
Marokkaans	51,9	9,5
Surinaams	45,2	42,6
Antilliaans	16,3	61,7
overig niet-westers	98,2	38,2
totaal westers	292,6	76,4

Bron: CBS (StatLine'14)

Al met al vormen ouders met een Turkse of Marokkaanse achtergrond die een autochtoon Nederlandse partner hebben de uitzondering. Bijna een op de tien Turkse en Marokkaanse Nederlanders trouwt met een autochtone partner, en er zijn wat dat betreft nauwelijks verschillen tussen de eerste en de tweede generatie (Van den Brakel et al. 2014; Loozen et al. 2014a). Turkse en Marokkaanse Nederlanders kiezen vaak een partner uit de eigen groep: zo'n vier op de vijf doen dat (Loozen et al. 2012; De Valk en Díez Medrano 2014; Wobma en Van Huis 2011). Zij kiezen meestal wel voor een partner die in Nederland is opgegroeid. Een minderheid – een op de zeven – laat tegenwoordig een partner uit het herkomstland speciaal naar Nederland overkomen (Sterckx et al. 2014). Dat aandeel was aan het begin van de eeuw nog duidelijk groter: toen koos ongeveer de helft van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders voor een zogeheten migratiehuwelijk.

Tienermoederschap komt vaak voor bij meisjes met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond

De omstandigheden waarin tienermoeders zich bevinden zijn minder gunstig dan die van vrouwen die op latere leeftijd hun eerste kind hebben gekregen: zij hebben namelijk minder lang kunnen doorleren, hebben vaker geen werk en geen partner, en moeten vaker rondkomen van een laag inkomen (Whitley en Kirmayer 2008). Tienermoeders hebben ook meer psychosociale klachten; zo zijn zij vaker depressief (Schmidt et al. 2006). En kinderen van tienermoeders hebben een verhoogd risico op emotionele en gedragsproblemen: vergeleken met hun leeftijdgenoten spijbelen en vechten deze kinderen meer, en ook de kans dat zij voortijdig de school verlaten is groter (Jaffee et al. 2001; Schrijvers en Schoemaker 2008).

Tienerouderschappen komen in Nederland relatief weinig voor (Garssen en Harmsen 2013). Iets meer dan 1% van alle levendgeborenen wordt geboren bij een moeder die nog geen 20 jaar oud is (Picavet en Van der Vlugt 2014). Bijna 5 op de 1000 meisjes van 15 tot en met 19 jaar krijgen een kind (Garssen en Harmsen 2013). Bij niet-westerse vrouwen komen tienergeboorten vaker voor dan bij autochtoon Nederlandse vrouwen, namelijk ongeveer tweeënhalf keer zo vaak (Verweij en Beets 2013).

De verschillen tussen de herkomstgroepen zijn echter groot. Tienermoederschap komt vaak voor bij meisjes met een Surinaamse of een Antilliaanse achtergrond, met name bij de eerste generatie: 15 van de 1000 Surinaamse-Nederlandse en 28 van de 1000 Antilliaans-Nederlandse meisjes zijn tienermoeder (Van der Linden en Garssen 2012). De geboortecijfers bij Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse tienermeisjes zijn een stuk lager, namelijk respectievelijk 3 en 4 op de 1000 tienermeisjes (Van der Linden en Garssen 2012), en de verschillen met autochtoon Nederlandse meisjes zijn miniem. Onder alle herkomstgroepen zijn de geboortecijfers van tienermeisjes de afgelopen decennia aanzienlijk gedaald (Loozen et al. 2014a). De sterke daling bij Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse vrouwen heeft te maken met de gestegen huwelijksleeftijd in deze groepen (Garssen 2010).

2.4 Sociaal-economische omstandigheden

Niet-westerse kinderen groeien drie-en-een-half keer zo vaak op in armoede

Armoede is een bedreiging voor de ontwikkeling van kinderen. Niet alleen de materiële omstandigheden van arme kinderen zijn slechter, ook lopen zij een groter risico sociaal uitgesloten te raken (Roest et al. 2010): zij spelen minder vaak bij klasgenootjes en zijn minder vaak lid van een vereniging. Daarnaast zijn er aanwijzingen dat de cognitieve, sociaal-emotionele en fysieke ontwikkeling van deze kinderen achterblijft (Yoshikawa et al. 2012). Dit komt deels doordat de ouders minder financiële ruimte hebben om te zorgen voor goede voorzieningen. Maar ook kan armoede – zeker wanneer deze van langdurige aard is – tot spanningen bij ouders leiden, en dat kan zijn weerslag hebben op het welzijn van de kinderen (Blair en Raver 2012; Dashiff et al. 2009).

Vergeleken met autochtoon Nederlandse kinderen groeien kinderen met een niet-westerse achtergrond ongeveer drie-en-een-half keer zo vaak op in een arm gezin (SCP/CBS 2014). Het risico op armoede is vooral groot bij de kinderen van Marokkaanse herkomst: ongeveer een derde van hen leeft in armoede. Dat geldt ook voor ruim een kwart van de kinderen met een Turkse achtergrond. Voor Antilliaanse en Surinaamse kinderen liggen de percentages lager (respectievelijk 23% en 15%), maar nog steeds hoger dan voor autochtoon Nederlandse kinderen (8%). Kinderen van de tweede generatie (van zowel westerse als niet-westerse herkomst) leven minder vaak in armoede dan eerstegeneratiekinderen (SCP/CBS 2014). De laatste jaren is het armoederisico bij migrantenkinderen sterker gestegen dan bij autochtoon Nederlandse kinderen; zij lijken harder getroffen te zijn door de crisis (Huijnk et al. 2014).

Het grote aandeel kinderen dat in armoede opgroeit, weerspiegelt de achterstandspositie van niet-westerse migranten op de arbeidsmarkt (Huijnk et al. 2014). Vergeleken met autochtone Nederlanders zijn migranten lager opgeleid, hebben zij minder vaak betaald werk, leven zij vaker van een bijstandsuitkering en werken zij vaker in banen van een laag niveau. De aansluiting tussen opleiding en werk verloopt moeizaam. Terwijl 7% van de autochtone Nederlanders in 2013 werkloos was, gold dat voor maar liefst 19% van de niet-westerse migranten (Van den Brakel et al. 2014). Sinds de economische crisis is de werkloosheid onder niet-westerse migranten snel opgelopen.

Van de vier grootste niet-westerse herkomstgroepen gaat het met de Surinaamse groep verhoudingsgewijs het minst slecht (Huijnk en Dagevos 2012). Dat komt vooral doordat veel Surinaams-Nederlandse vrouwen betaald werk hebben. Van de vier grote herkomstgroepen is de arbeidsmarkt- en inkomenspositie van migranten met een Marokkaanse achtergrond het minst gunstig: de werkloosheid onder hen is het hoogst en zij zijn vaker aangewezen op een bijstandsuitkering (Van den Brakel et al. 2014; Huijnk et al. 2014). Het inkomen van de tweede generatie is in bijna alle herkomstgroepen wat hoger dan dat van de eerste generatie, maar nog steeds beduidend lager dan dat van autochtone Nederlanders (Van den Brakel et al. 2014).

Met name de eerste generatie migranten is laag opgeleid

Niet-westerse migranten zijn aanzienlijk lager opgeleid dan autochtone Nederlanders. Terwijl van de autochtone bevolking 7% ten hoogste basisonderwijs heeft gevolgd, geldt dat voor 15% van de Nederlanders met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond, en voor maar liefst 35% en 40% van respectievelijk de Turkse en Marokkaanse Nederlanders (Gijsberts en Iedema 2012). De laaggeschoolden in deze laatste twee groepen zijn vooral mensen van de eerste generatie die na hun schoolleeftijd naar Nederland zijn gekomen. Geleidelijk aan wordt de achterstand kleiner: het opleidingsniveau van niet-westerse migranten stijgt sneller dan dat van autochtone Nederlanders, en dat komt vooral op het conto van de tweede generatie (Van den Brakel et al. 2014). Inmiddels hebben bijna drie op de tien migranten van de werkzame tweede generatie werk op hoger niveau (Huijnk et al. 2014). Tegelijkertijd blijven de achterstanden groot en de verwachting is dat deze niet op korte termijn ingelopen zullen zijn (Gijsberts en Iedema 2012). Bovendien vormt de

aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt een probleem: migrantenjongeren (van de tweede generatie) zijn vaker werkloos dan hun autochtoon Nederlandse leeftijdgenoten, ook bij gelijke kwalificaties (Huijnk et al. 2014).

Niet-westerse moeders werken minder vaak buitenshuis dan autochtoon Nederlandse moeders

Was het vroeger in Nederland vanzelfsprekend dat vrouwen stopten met werken als er kinderen kwamen, sinds de jaren zeventig en tachtig is dat niet meer zo. Verreweg de meeste autochtoon Nederlandse vrouwen met kinderen blijven aan het werk, zij het vaak in deeltijd (Merens en Van den Brakel 2014). Een op de tien stopt volledig met werken nadat zij haar eerste kind heeft gekregen (Van der Vliet et al. 2014). Na het tweede en derde kind neemt de arbeidsparticipatie verder af. Maar nog altijd heeft twee derde van de vrouwen met drie kinderen betaald werk.

Vergeleken met autochtoon Nederlandse vrouwen is voor niet-westerse vrouwen de komst van het eerste kind vaker een reden om te stoppen met werken. Bijna drie op de tien Turks- en Marokkaans-Nederlandse vrouwen doen dat, en ruim twee op de tien vrouwen met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond (Van der Vliet et al. 2014). Na het derde kind heeft nog slechts ongeveer een op de drie vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond een betaalde baan. Surinaams-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse vrouwen blijven dan beduidend vaker werken: ruim vijf respectievelijk vier op de tien behouden hun baan.

Een meerderheid van de niet-westerse vrouwen blijft dus wel aan het werk na het eerste kind, en dit aandeel is de afgelopen jaren gestegen, met name onder Turks- en Marokkaanse-Nederlandse vrouwen (Van der Vliet et al. 2014). Bovendien zijn er verschillen zichtbaar tussen de eerste en de tweede generatie. Bij de Turkse en Antilliaanse herkomstgroepen blijven vrouwen van de tweede generatie vaker aan het werk dan vrouwen van de eerste generatie. Ook komt het bij de tweede generatie vaker voor dat vrouwen die gestopt zijn met werken na verloop van tijd weer aan het werk gaan. Mogelijk heeft dit ermee te maken dat de tweede generatie vrouwen meer moderne opvattingen heeft over de rol van de vrouw dan de eerste generatie vrouwen (Keuzenkamp en Merens 2006).

Migranten zijn negatiever over de buurt waarin zij wonen

De omgeving waarin ouders wonen kan een belangrijke rol vervullen bij de opvoeding. Als de buurt als veilig wordt ervaren en het gebruikelijk is dat mensen elkaar helpen, kunnen ouders zich gesteund voelen. Als de buurt als onveilig wordt ervaren, kan dat juist een extra bron van stress vormen voor ouders. Ook op een meer directe manier kan de buurt invloed hebben op de ontwikkeling van kinderen. In buurten waarin men elkaar kent en het gebruikelijk is dat men elkaar aanspreekt op elkaars gedrag kunnen kinderen en jongeren ook door buurtbewoners gecorrigeerd worden indien dat nodig is (RMO/RVZ 2009). Als er veel sociale samenhang is, kan dat kinderen het gevoel geven dat zij deel uitmaken van de maatschappij (Hirschi 1969).

Niet-westerse migranten zijn minder tevreden over hun woonsituatie en over de omgeving waarin zij wonen dan autochtone Nederlanders (Van den Brakel et al. 2014; Kullberg 2012). Terwijl het relatief weinig voorkomt dat autochtone kinderen op een flat opgroeien, is dat heel anders voor migranten: vooral Marokkaans-Nederlandse gezinnen wonen vaak in een flat (Kullberg 2012). Dat niet-westerse groepen, en met name Turkse en Marokkaanse Nederlanders, ten opzichte van autochtone Nederlanders over een mindere kwaliteit van woning beschikken, komt vooral doordat hun inkomen lager is. Het heeft er ook mee te maken dat de meeste migranten in het westen van Nederland wonen, in sterk verstedelijkte gebieden (Te Riele et al. 2012). Als gevolg van de hoge woondichtheid daar zijn woningen vaak kleiner.

Vergeleken met autochtone Nederlanders zijn migranten duidelijk negatiever over de sociale samenhang in de buurt waarin zij wonen (Van den Brakel et al. 2014): ongeveer een derde vindt dat mensen in de buurt elkaar nauwelijks kennen en slechts de helft voelt zich thuis in de buurt. Dat er in etnisch diverse buurten minder sociale cohesie wordt ervaren dan in andere buurten, komt voor een groot deel doordat er meer mensen wonen die zich in een achterstandspositie bevinden (Gijsberts et al. 2008). Daarnaast heeft etnische diversiteit in een buurt een ongunstig effect op het onderlinge contact. Mogelijk komt dit doordat mensen zich in etnisch diverse buurten meer bedreigd voelen en zich terugtrekken in de eigen groep, of doordat zij elkaars taal niet verstaan.

De lagere woonkwaliteit verklaart ook deels waarom migranten vaker verhuizen dan autochtone Nederlanders (Kullberg en Nicolaas 2009). Ook de verhuismobiliteit onder migrantenkinderen is groter dan onder autochtone kinderen (De Valk et al. 2009), en dat geldt niet alleen voor de kinderen die op jonge leeftijd naar Nederland zijn gekomen (eerste generatie) en nog maar kort hier verblijven. Ook tweedegeneratiekinderen – kinderen die dus in Nederland zijn geboren – verhuizen vaak, en dat geldt met name voor kinderen met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond. Mogelijk migreren zij vooral vanuit de stad naar het omringende platteland. Deze zogeheten suburbanisatie kwam in het afgelopen decennium vaak voor onder Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders (Musterd en Van Gent 2012).

2.5 Conclusies

Er is een grote diversiteit in gezinsleven

Verreweg de meeste migrantenouders hebben een of twee thuiswonende kinderen. Dat geldt voor alle herkomstgroepen. Marokkaans-Nederlandse ouders van de eerste generatie hebben wel vaker dan andere migrantenouders drie of meer kinderen. Verder is er grote diversiteit tussen de herkomstgroepen in de manier waarop het gezinsleven vorm krijgt. Waar alleenstaand ouderschap bij ouders met een Turkse of Marokkaanse achtergrond niet veel vaker voorkomt dan bij autochtone Nederlanders, geldt dat niet voor ouders met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond: ongeveer een op de drie van hen heeft geen partner. En terwijl ongehuwd samenwonen bij Turks- en Marokkaans-Nederlandse paren met kinderen niet gebruikelijk is, komt dat juist vaak voor bij de

Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse gemeenschap. Een ander belangrijk verschil is dat er in Surinaams-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse gezinnen relatief vaak een Nederlandse partner is en in gezinnen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond juist vrij zelden.

Voor veel gezinnen zijn de omstandigheden ongunstig

Vergeleken met de situatie van autochtoon Nederlandse ouders zijn de omstandigheden waarin migrantenouders en hun kinderen leven beduidend ongunstiger. Armoede komt ongeveer drie-en-een-half keer zo vaak voor bij kinderen van niet-westerse komaf dan bij autochtone kinderen. Met name kinderen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond zijn getroffen: maar liefst een derde respectievelijk een kwart van hen groeit in armoedige omstandigheden op. Het aantal niet-westerse kinderen dat in armoede leeft, is de afgelopen jaren als gevolg van de crisis fors gestegen.

Migrantengezinnen wonen vaker in kleinere woningen dan autochtoon Nederlandse gezinnen; kinderen die in een flat opgroeien, vormen zeker geen uitzondering. Veel migranten zijn kritisch over de sociale samenhang in de buurt waar zij wonen. De relatief ongunstige sociaal-economische omstandigheden van veel migrantengezinnen weerspiegelen de achterstandspositie van niet-westerse migranten in opleiding en werk.

Vergeleken met autochtoon Nederlandse ouders zijn niet-westerse ouders vaker alleenstaand: dat geldt voor ongeveer een op de zeven ouders van Turkse of Marokkaanse komaf, en voor een op de drie ouders met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond. Alleenstaande ouders moeten niet alleen vaker rondkomen van een klein inkomen dan ouders met een partner. Ook het feit dat zij de zorg en de opvoeding van hun kinderen niet kunnen delen met een partner, brengt een grotere taakbelasting met zich mee.

De tweede generatie neemt een tussenpositie in

De tweede generatie ouders is relatief jong en heeft vaak jonge kinderen. Zij neemt op veel gebieden een tussenpositie in. Qua gezinsvorming lijkt de tweede generatie meer op autochtone Nederlanders dan de eerste generatie, en in sommige opzichten verschilt zij nauwelijks van autochtone Nederlanders. Zo zijn niet-westerse vrouwen van de tweede generatie gemiddeld niet veel jonger dan autochtone vrouwen bij hun eerste kind, en zijn ook verschillen in het kindertal klein. Daar dient bij aangetekend te worden dat de tweede generatie nog relatief jong is, zeker in de Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse gemeenschap. Een groot deel van hen is recent pas volwassen geworden. Veel vrouwen van de tweede generatie bevinden zich dus nog in de zogeheten vruchtbare leeftijd, en daarom kan het aantal kinderen dat de tweede generatie krijgt de komende jaren nog stijgen.

De tweede generatie migranten is beduidend hoger opgeleid dan de eerste generatie, al blijft de achterstand ten opzichte van de autochtone Nederlanders nog groot. Of het stijgende opleidingsniveau onder migranten op korte termijn positief uitwerkt op de financiële omstandigheden waarin de huidige of toekomstige gezinnen verkeren, is zeer de vraag: de aansluiting tussen opleiding en werk verloopt moeizaam.

Noot

- 1 Dit wordt in verband gebracht met het slavernijverleden, waarin vaders en moeders gescheiden van elkaar werkten.